

Lucijana Lasić
Sveučilište u Zadru

VENECIJA NA JADRANU DO 1000. GODINE

Autorica se dotiče početaka Venecije i njenog razvoja do 1000. godine. Prema McCormickovom teorijskom modelu, nastoji odgovoriti što je to, na kakav način i u kojem razdoblju učinilo Veneciju gradom, te bitnim trgovačkim središtem, određivši njene buduće mogućnosti i daljnji razvoj. Posebno se podcrtava 8. stoljeće kao prijelomnica za daljnji razvoj Venecije.

Ključne riječi: Venecija, rani srednji vijek, srednjovjekovni grad

1. NEVIDLJIVA VENECIJA

Dokućiti početak priče započete u nekom sada već dalekom stoljeću, na temelju preostalih malobrojnih fragmenata tadašnje stvarnosti, zaista nije lako. Vjerojatno dodatno taj pokušaj rekonstrukcije otežava činjenica kako se radi o Gradu, koji kao da ne želi otkriti vlastito močvarno porijeklo, pa namjerno svoju kasnosrednjovjekovnu blještavost i moć projicira kao stvarnost i svog početka. Zbog toga prvi korak jest nastojati izbrisati tu naučenu predodžbu i pokušati ne razmišljati o prvotnoj Veneciji kao o gradu, nego kao o nizu manjih ranosrednjovjekovnih naselja raštrkanih po otocima između Rialta i Olivola, tj. onoga što danas nazivamo Venecijom.¹ Te „skromne forme“ naselja današnja arheologija smješta u 6. i 7. stoljeće, te je također poznato kako se Venecija formira kao rani grad u 9. stoljeću.² No, A. J. Ammerman naglašava da, ako želimo više saznati o počecima Grada, moramo biti fokusirani na 8. stoljeće koje naziva nevidljivim zbog šutnje izvora.³ Usuđujem se ipak razdoblje od 8. stoljeća do godine 1000., razdoblje koje je formiralo „kasniju“ ili „vidljivu“ Veneciju, nazvati „nevidljivom Venecijom“ što zbog složenosti teme, te osobnog dojma kako historiografija ili ne posvećuje dovoljnu pažnju spomenutom razdoblju, ili ga opisuje pukom događajnicom pristajući uz ustaljeni mit o postanku grada na lagunama.

Suočena s potpuno drukčijom literaturom nastojat ću odgovoriti što je to, na kakav način i u kojem razdoblju učinilo Veneciju gradom, te bitnim trgovačkim središtem, određivši njene buduće mogućnosti i daljnji razvoj. Zbog kompleksnosti zadatka, te širine koju zapravo predstavlja pitanje začetka Venecije (ili bilo kojega drugog gradskog središta), potrebno je naglasiti M. McCormickov teorijski okvir.

M. McCormick u svom članku *Where do trading towns come from? Early medieval Venice and the northern emporia*, naglašavajući kako ne postoji jedan model porijekla ranosrednjovjekovnog grada, spominje tri teoretske pretpostavke o kojima treba raspravljati: evolucija, porijeklo, te sustavno kontekst.⁴

¹ G. Ortalli – G. Cracco – G. Cozzi – M. Knapton, 2007, str. 57.

² A. J. Ammerman, 2003, str. 146-147.

³ Isto, str. 147.

⁴ M. McCormick, 2007, str. 42.

Prvom pretpostavkom autor nas upozorava kako ne smijemo biti zavedeni monokauzalitetom i pojednostavljenjem tj. ne smijemo se koncentrirati na mogućnost jednog „uzroka“ ili jednog „čimbenika“, „nego tražiti brojne uzroke, i prepoznati kako ključne promjene mogu doći brzo, te ne moraju biti rezultat nekog „velikog“ uzroka“.⁵ Jednako tako potrebno je shvatiti kako je porijeklo proces, a ne jedna točka u vremenu, te kako se „dugoročan razvoj trgovačkih gradova ne događa preko noći, ali ključna rekonfiguracija se mogla dogoditi“.⁶ Podrobnijim objašnjenjem autor nas upućuje kako ključni čimbenici koji su omogućili nastanak „protograda“ već u idućih dvadeset godina njegovog razvoja mogu postati manje važnima, da bi na kraju potpuno izgubili na važnosti.⁷

Ne zanemarujući važnost spomenutog kao nezaobilaznog naputka za istraživanje i promatranje, ono što jest najvažnije za ovaj rad jest M. McCormickovo razmišljanje o sustavnom kontekstu i lokaciji. Tako autor smatra da su trgovački gradovi sastavni dio sustavnog konteksta, unutar kojeg razlikuje mikrosustav i makrosustav.⁸ Još uvijek je nepoznato na koji se način rana Venecija služila svojim bliskim zaleđem, ali za razliku od toga njena povezanost s makrosustavom dobro je uočljiva, pa McCormick tvrdi kako bez povezanosti s jednim ili više međuregionalnih ili međukontinentalnih makrosustava „Venecija sama po sebi ne bi bila ništa“.⁹

Smatrajući kako lokacija daje u velikoj mjeri odgovor odakle dolaze trgovački gradovi, spomenuti autor je shvaća kao fizičku lokaciju i kao sustavnu lokaciju. Dok prva podrazumijeva političke strukture, komunikaciju itd., sustavnu lokaciju McCormick definira kao mjesto u mreži ekonomskih odnosa. McCormickove teorijske pretpostavke o lokaciji može se nadopuniti i onima Purcella i Hordena koji u svome radu iznose kako su gradovi mjesta kontakta ili preklapanja između različitih ekologija.¹⁰

Dakle, smatram kako je ovaj teorijski okvir najbolji putokaz za razumijevanje toga kako je Venecija iznikla postavši najvažnija veza između Istoka i Zapada. S obzirom da ovaj M. McCormickov pristup sam po sebi podrazumijeva jedno šire promatranje, te kako bi se udovoljilo autorovoj opaski i izbjegla mogućnost monouzročnosti, sagledat će se više čimbenika koji su oblikovali ranosrednjovjekovnu Veneciju. Prvo poglavlje će se baviti bitnim političkim čimbenicima. Tu će se dovesti u vezu tri čimbenika bitna za Veneciju – bit će govora o barbarima koji se integriraju u kasnorimsko društvo doprinoseći tako nestanku političkoga carskog identiteta kojeg Bizant nije bio u stanju očuvati. Potom će biti riječi o Langobardima, koji istiskuju Bizant sa sjevernog talijanskog kopna na prostor laguna. Na kraju, kao treći čimbenik, izranja (ne)mogućći odgovor na pitanje u kojoj mjeri vladar u Konstantinopolu ima ili nema stvarnu vlast nad lagunskim stanovništvom, te što to znači za daljnji razvoj Venecije.

Drugo poglavlje uvodi u priču o Veneciji na drukčiji način. Tu će se baviti krajem kasnorimskog svijeta, ali na primjeru nestanka državne dubokomorske plovidbe. Sljedeći kronološku okosnicu, kao da se radi o popunjaju nastale „praznine“, govorit će o detektiranju nastanaka i razvoja Venecije.

⁵ Isto, str. 42.

⁶ Isto, str. 42.

⁷ Isto, str. 43.

⁸ Isto, str. 43.

⁹ Isto, str. 49.

¹⁰ P. Horden, N. Purcell, 2000, str. 100.

2. IZMEĐU „ZAPADA“ I „ISTOKA“

2.1. Talijansko kopno kao mozaik regionalnih i lokalnih identiteta

Započeti opisivanje promjena na talijanskom kopnu barbarskim naseljavanjem i upadima ne znači smatrati ih uzrokom, već jednim od čimbenik koji su nesumnjivo utjecali na izoliranje laguna. Dakle, u ovom poglavlju Venecija, kao lagunski grad, još uvijek ne postoji. Pojam *Venetia* se Augustovim preustrojem italskih pokrajina odnosio na X regiju, koja je još uključivala i Istru.¹¹ Slijedom događaja lagune se postepeno odvajaju od kopna i postaju izolirano područje – to postepeno fizičko odvajanje bit će u narednim potpoglavljima objašnjeno političkim prilikama.

Prodor „barbarskih“ ili „nerimskih“ naroda, započet krajem 3. stoljeća, tumačen je na razne načine. Ustaljena je slika brze promjene rimskog svijeta, te konstantnih sukoba među barbarsko-rimskim generalima i kraljevima, osnovanim na njihovoj međusobnoj mržnji zbog različitog etničkog identiteta.¹² No, današnja historiografija nudi i jednu potpuno drukčiju sliku kasnog Carstva.

Suprotno od naizgled neupitnog, duboko ukorijenjenog shvaćanja rimska Italija nije stvorila svoj vlastiti etnički identitet. Čini se kako Carstvu nije ni bio potreban etnički, kada je već jasno bio određen politički identitet koji je odlično funkcionirao s ostalim građanskim, regionalnim i etičkim identitetima koji su preživjeli unatoč stoljećima rimske vlasti nad Italijom.¹³ Zato početno doseljavanje barbara (koji su se integrirali u rimsko društvo) nije doživljavano kao prijatna tom sigurno jasno osjetnom, ali ne strogo određenom rimskom identitetu. Najbolji primjer za to jest Odoakarovo detroniziranje Romula Augusta 476. godine i slanje carskih insignija u Konstantinopol. Iako je taj događaj u historiografiji obilježen kao datum nestanka zapadnog dijela Rimskog Carstva i početak talijanskog srednjovjekovlja, on nije bio tako prijeloman u očima tadašnjih suvremenika koji ga zasigurno nisu osjetili u onoj mjeri kako je to kasnije prikazivano. Odoakar je, ustanovivši kako car više nije potreban na Zapadu i postavši autoritet u Italiji, sebe i dalje smatrao podanikom Rimskog Carstva, te je zadržao rimsku administraciju. Barbarski kraljevi u Italiji počeli su se smatrati kao prijatna rimskom identitetu tek u 6. stoljeću, kada za vrijeme vladavine ostrogotskog kralja Teodorika njegovi protivnici zatraže bizantsku pomoć.¹⁴ No, svaki novi pokušaj Bizanta da učvrsti svoju vlast na talijanskom kopnu rezultirao bi time da je sve više postajao stranac, ne mogavši stvoriti neku vrstu bizantskog identiteta. Smatram kako je upravo u tom trenutku stvaranje bizantskoga političkog identiteta bilo ključno za tadašnju udaljenu carsku vlast u Kostantinopolu, budući da su temelji jedinstva nehomogenog talijanskog kopna uspostavljeni za vrijeme Rima nestajali. Bizant to nije mogao (kao ni nitko drugi) pa je Italija, što je bitno za ovu priču, lagano postajala „konglomerat gradova i ruralnih područja, sa široko različitom klimom, ekonomijom i duboko ukorijenjenim regionalnim i lokalnim identitetima“.¹⁵

¹¹ G. Ortalli – G. Cracco – G. Cozzi – M. Knapton, 2007, fusnota, str. 17.

¹² Takvu je sliku moguće dobiti uzme li se u ruke hrvatsko izdanje 5. sveska Povijesti iz biblioteke Jutarnjeg lista.

¹³ W. Pohl, 2002., str. 11-12.

¹⁴ Isto, str. 16-17.

¹⁵ Isto, str. 20.

2.2. Langobardi: odvajanje lagune od kopna

U 6. stoljeću talijansko je kopno bilo demografski oslabljeno i gospodarski izmučeno sedamnaestogodišnjim bizantsko-gotskim ratom. Upravo će tu poratnu situaciju iskoristiti Langobardi, jer Bizant ne uspijeva učvrstiti svoju vlast nad ponovno osvojenim teritorijem. Iako je već kao posljedica spomenutog rata započelo odvajanje Istre od venetske oblasti, langobardska prisutnost postepeno rezultira sve većim bizantskim povlačenjem i izolacijom lagunskog svijeta buduće Venecije.

Interesantnu činjenicu da Langobardi ne nailaze na otpor stupivši na talijansko kopno, G. Ortalli objašnjava langobardskom težnjom da se klone „jačih uporišta“, koja će zato biti osvojena tek nakon 585. godine kada se prekida trogodišnje primirje.¹⁶ U prvoj fazi osvajanja (što bi po autoru bilo razdoblje do sklapanja spomenutog primirja) Langobardi uspostavljaju nadzor nad sjeveroistočnim dijelom talijanskog kopna tj. nad furlanskim područjem, što rezultira razdvojenošću Istre od venecijanskog kraja, ali s još uvijek sačuvanim jedinstvom crkvene jurisdikcije. Bizantski odgovor na langobardska osvajanja bio je s razlogom mlitav, obzirom da Justinijanovi nasljednici nisu bili zainteresirani za Zapad, te su bili koncentrirani na probleme u svojoj neposrednoj blizini – Avare, Slavene i Perzijance. Ipak, nakon propaloga vojnog pohoda 576. godine Bizant pokušava očuvati svoje talijanske posjede na način da spaja vojnu i civilnu vlast u osobi egzarha sa sjedištem u Ravenni, te se diplomatskim putem povezoao s papom i Franačkim kraljevstvom.¹⁷ Mogućnost učinkovite ofenzivne akcije nestaje kada Franci nakon obnovljenih sukoba 591. godine sklapaju separatan mir s Langobardima. To odsustvo franačkog savezništva najbolje prikazuje stvarne mogućnosti Konstantinopola kojem iz ruku izmiču Monselice i Padova, a Langobardi napreduju prema obali između rijeka Adige i Brente. Njihovim dolaskom na obalu Venecija gubi vezu s ostalim krajevima u sastavu egzarhata, što dodatno pridonosi njenoj teritorijalnoj izoliranosti. U tom je razdoblju, između 601. i 603. godine, nestalo i crkvene povezanosti između venetskog i istarskog prostora (što će biti potvrđeno sinodom u Mantovi 827. godine). Sva ta događanja prouzrokovala su migracijske valove i u smjeru lagune.¹⁸

Ključan događaj za razvoj lagunske Venecije zbilo se 639. godine kada je padom Oderza nestao i bizantski obrambeni sustav. Tada je izgubljeno i „gotovo cjelokupno“ venetsko kopno, te je sada laguna sa svojim prirodnim preprekama postala sigurno utočište.¹⁹ Možda nije pogrešno ustvrditi kako ovog puta izbjeglice ostaju u laguni, za razliku od onih koji su bježali pred Vizigotima i Hunima. Naime, o stanovnicima samog središta lagune postoji i arheološki dokaz – kamena ploča posvećenja nove crkve Svete Marije iz 639. godine na Torcellu.

Potpuna lagunsku izoliranost može se datirati u 751. godinu, kada su Langobardi pokorili i Ravennu, srušivši tako bizantski sustav egzarhata. Par godina prije, 742. godine, knez napušta gradsko naselje Cittanova s ruba kopna i seli se na izdvojeni sprud Malamocco. G. Ortalli tim potonjim događajem navještava „obnavljanje procesa osamostaljenja“, a padom Ravenne preostali „bizantski posjedi u Italiji sad su već potpuno neovisni o udaljenom Kostantinopolu, a njihovi knezovi uživaju gotovo apsolutnu moć.“²⁰ Tim događajima

¹⁶ G. Ortalli – G. Cracco – G. Cozzi – M. Knapton, 2007, str. 21.

¹⁷ Isto, str. 22.

¹⁸ Isto, str. 26- 27.

¹⁹ Isto, str. 29.

²⁰ Isto, 37-38.

završava langobardsko „izguravanje“ Bizanta i otvara se jedno novo pitanje – je li padom Ravenne nestao ili dodatno oslabio bizantski utjecaj u laguni i kakve to ima posljedice za njen daljnji razvoj?

2.3. „Bizantska“ Venecija?

Dokučiti u kojem je smislu Venecija u doba svog nastajanja podčinjena Bizantu znači ući u širu raspravu bez konkretnog odgovora. U literaturi korištenoj za potrebe ovog rada o tome izravno govori jedino G. Ortalli, koji svojim nejasnim izlaganjem promatra početke Venecije isključivo u bizantskom okviru. Upravo je to autorovo pažljivo razlikovanje više stupnjeva venecijanske autonomije spram Bizantu ono što čini rad nejasnim. No, kako se zaista radi o kompleksnoj temi, odabrala sam tek par G. Ortallijevih teza za koje smatram da nisu dovoljno argumentirane, ali pritom ipak dostatne za kratak prikaz odnosa Venecije i Bizanta.

Dakle, nakon što je za lagunu minula langobardska opasnost, po spomenutom autoru ona ostaje u bizantskoj sferi jer je prepoznala „isplativu podložnost“. Venecija (koja se upravo započela formirati kao grad) je svjesna „političke, gospodarske i vojne prednosti“ Bizanta, tj. smatrala ga je „dovoljno dalekim da više ne bude doista opasan“.²¹ S druge strane taj isti Bizant pristaje na takav odnos s Venecijom jer je svjestan svoje slabosti, pa samo želi na bilo koji način sačuvati vrhovništvo nad lagunom. Da je Bizant zaista u tom trenutku slab čimbenik utjecaja zna i papa Stjepan II., koji se 754. godine za pomoć protiv Langobarda obraća franačkom kralju Pipinu. Ovdje se potrebno upitati, ako se prihvati činjenica da većinski dio stanovništva lagune u tom trenutku čine izbjeglice, koliko ti isti ljudi mogu vjerovati u političku, gospodarsku, a kamo li vojnu moć Konstantinopola koji ih prvotno nije uspio zaštititi od langobardske najeзде. Možemo li dakle, stanovništvu lagune druge polovice 8. stoljeća nametnuti razmišljanje kako im se „isplati“ biti „podložnicima“ Caru koji je, kako kaže i sam autor dovoljno daleko, a u čije su se vojne (ne)mogućnosti i sami uvjerali?

Čini se uistinu vjerojatno McCormickovo mišljenje kako Venecija postaje privlačna Franačkoj i Bizantu tek dvije generacije nakon što postane značajno trgovačko središte. Ako prihvatimo takvo razmišljanje jasan je kasniji poznati sukob Bizanta i Franačke koji je završio mirom u Aachenu, a dijelom se odigrao i na venecijanskom tlu. Upravo zbog tog sukoba Venecijanci traže sigurnije mjesto za svoje upravno-političko središte pa ga sele s Malamocca na Rialto, na prostor kojeg i danas nazivao Venecijom.²² Spomenutim mirom, koji je ratificiran između 811.–814. Venecija je postala granica ili tampon zona između dva carstva. U tome što je izbjegla svoju sudbinu da postane bizantska tema, G. Ortalli vidi bizantsko poimanje Venecije ne kao podanice, nego već kao saveznice (možda zaboravljajući pritom kako Bizant nema snage reorganizirati područje u temu). Važno je napomenuti kako je tim mirom definiran i ekonomski okvir, što je zasigurno Veneciji omogućilo daljnji polet.²³

Okrenemo li se paktu karolinškog cara Lotara I. iz 840. godine, kako bismo razumjeli venecijansku autonomiju koju nam G. Ortalli pokušava približiti, znači ponovno se naći na skliskom području. To što Lotar I. u paktu kojim se obnavljaju stari sporazumi s Venecijom titulira Pietra samo kao venetskog dužda, ne napominjući uz to bilo kakvu bizantsku titulu, može značiti stvarno stanje, ali isto tako i Carevu (ili venecijansku) proračunatu politiku. G.

²¹ Isto, str. 47.

²² Isto, str. 57.

²³ Isto, str. 56-57.

Ortalli će, poput vještog diplomata tumačiti spomenuti pakt, pa će Veneciju u drugoj polovici 9. stoljeća ostaviti u okvirima Bizantskog Carstva, ali će naglasiti kako se tu radi o „olabavljenom i povoljnom odnosu“, nešto što po autoru Veneciji omogućava „gotovo apsolutnu autonomiju“.²⁴(?!)

Dakle, dokučiti koliko se ranosrednjovjekovna Venecija nalazila u okviru Bizantskog Carstva, znači ostati na razini rasprave. G. Ortalli ulazi detaljno i u prilike političkog života lagune, razlikujući bizantsku i franačku stranku (ne radi se o nacionalnoj i autonomnoj podijeli strana, „nego se radilo o vrijednosno obilježenom odabiru tabora, ključnog za definiranje identiteta i karaktera same strane: elementu konstitutivnom i sad već prirodnom.“²⁵) i različite smjerove politike duždeva.

Smatram kako autor nije na čistu sa stvarnim bizantskim mogućnostima i prilikama jer, ako već Veneciji pripisuju šaroliku skalu autonomije zbog udaljenosti i slabosti carskog središta, zbog čega to isto ne pripisati i Jadranu koji za razliku od Venecije nije ništa bliži Kostantinopolu. Tako će i Orseolovo osvajanje Dalmacije 1000. godine kroz autorovu prizmu biti „najspektakularniji uspjeh“ duždeva vanjske politike, jer je zaustavio gusarenje i pritekao u pomoć latinskom i grčkom stanovništvu dalmatinskih gradova, koji su tražili pomoć od njega, „a ne od svog legitimnog vladara u Kostantinopolu.“²⁶ Ali kada bismo doveli u pitanje koliko je zapravo Dalmacija bila bizantska u tom trenutku, te kada bismo vodili računa o trgovačkoj ulozi Venecije, dobili bismo potpuno drukčiju sliku.

Dakle bilo bi dovoljno okrenuti se tehničkim preduvjetima venecijanske trgovine kako bi se demistificirao Orseolov pohod. Poznato je kako je glavno venecijansko prijevozno sredstvo galija, koja u prosjeku može prijeći i do 75 km dnevno. No, zbog količine hrane i vode koja je bila potrebna posadi, bilo je poželjno uplovljavati svaku večer u luku i ne zadržavati se na moru više od 3 do 4 dana.²⁷ Već ta činjenica koja govori o stvarnim dosezima jednog trgovačkog broda, nameće pretpostavku kako galija (na neki način) utječe na definiranje venetske „vanjske politike“ uokvirene trgovačkim interesima. Naime, talijanska obala svojom nerazvedenošću nije mogla ponuditi sigurne luke za venecijanske galije. Idealno rješenje za stvaranje baza na proputovanju do Istoka bila je dalmatinska obala, čiju su sigurnost jedino narušavali lokalni gusari. Zbog toga sigurno pohod 1000. godine ne možemo gledati kao Orseolov dobroćudan čin kako bi zaštitio latinsko i grčko stanovništvo, kojeg sigurno više nije ni bilo u dalmatinskim gradovima. Iako ova epizoda najviše govori o tome u kojoj je mjeri (ne)postojala bizantska vlast u Dalmaciji, ipak je bitna jer ocrtava venecijansku mogućnost da zaštiti svoje ekonomske interese.

3. FORMIRANJE GRADA NA LAGUNI

3.1. Preobrazba kasnorimske ekonomije (na primjeru kasnorimskog brodarstva)

Prije nego li se Venecija polovicom 8. stoljeća otisne na more, mediteranski će svijet doseći najvišu točku svoje preobrazbe. Zbog čega se potrebno dotaknuti te preobrazbe Mediterana možda je najlakše objasniti, kako sam to nazvala u 1. poglavlju, „prazninom“ koja

²⁴ Isto, str. 63.

²⁵ Isto, str. 53.

²⁶ Isto, str. 91.

²⁷ J. E. Dotson, 2001, str. 117.

nastaje nestankom antičkog mentaliteta na moru. No, nazvati to „prazninom“ bilo bi pogrešno ako bi to značilo da isključivo u kasnoj antici valja tražiti jasne trzaje koji su nagovijestili Veneciju koja će iskoristiti tu „prazninu“. S druge strane nemoguće je ne pomisliti kako su upravo ti „trzaji“ omogućili buduće isplivljivanje trgovačke venecijanske mornarice. Iako upozorena na varljivost monouzročnosti, pokušat ću ipak na primjeru iz konzultirane literature (koji je i sam objašnjen mnoštvom čimbenika!) rasvijetliti čimbenike koji su Veneciji omogućili da se izdigne iz močvarnog svijeta i isplovi na Istok.

Odmah je potrebno naglasiti kako kraj rimskog ekonomskog sustava nije moguće opisati kao pravocrtni pad zbog kratkotrajnih uspona između 250. i 650. godine, no koji ipak nisu uspjeli spriječiti započeto propadanje.²⁸

Dakle, kasnorimsko brodarstvo, doživjevši vrhunac u 4. stoljeću, funkcioniralo je na način da je država subvencionirala brodove koji su prevozili porezne viškove iz Egipta i Afrike. Spomenuti sustav omogućio je carskoj blagajni prijevoz tog viška naturalnog poreza (otud i ime *annona* sustav) po najnižim cijenama i opskrbu Mediterana u isplativom vremenskom roku. No, s obzirom da su *annona* brodari prevozili teret jeftinije, država im je izlazila u susret poreznim olakšicama, te im je osiguravala i drvo za gradnju brodova. Naravno, država ih je također pokušavala što više kontrolirati. Vjeruje se kako se na tim brodovima uz *annona* teret prevozila i neka druga roba što bi bila značajna prednost pred ostalim privatnicima, te je stoga za pretpostaviti kako je subvencioniranih brodova bilo više.²⁹ Ono što je vidljivo jest da takva vrsta trgovine homogenih dobara između velikih centara, kojom planski upravlja država, iziskuje prije svega jaku središnju vlast čija će koncentracija u Konstantinopolu promijeniti geografiju *annona* sustava.³⁰ Arheološkim istraživanjima uočeno je kako već u 5. stoljeću i preko afričkog tržišta prodire roba s istočnog Mediterana. M. McComick je oprezan kada naglašava kako su dublji razlozi pojave uvoza s Istoka zasad još uvijek nedokučivi, smatrajući pojavu Vandala na afričkom tlu tek jednim od čimbenika.³¹ No, krajem 6. i u 7. stoljeću biti će osjetna dominacija istočnih brodova, što je nesumnjivo povezano s njihovom blizinom Konstantinopolu i općenito boljim ekonomskim prilikama istočnog Mediterana.

Zalazak antičke kulture obilježen je godinom 618., kada se godinu dana nakon pada Aleksandrije prestaje dijeliti kruh na ulicama Konstantinopola. U zadnjim desetljećima 7. stoljeća nestaje subvencionirano rimsko brodarstvo što otvara mogućnost cirkuliranja opsegom manje, ali više ne i homogene, već različite vrste robe između više centara. Možda je takva vrsta trgovine bila prisutna i prije, ali je zbog očitih prednosti subvencionirane trgovine bila negdje na marginama. Za razliku od *annona* dubokomorske plovidbe, sada se plovidba pomiče uz obalu³², a poznato je kako to postaje bitnim elementom venecijanske vanjske politike koja je sebi morala osigurati sigurne luke na putu za Istok. Iz tog razloga je poduzet i poznati pohod na dalmatinsku obalu dužda Pietra II. Orseola 1000. godine.

No, ne mijenja se samo kasnorimski ekonomski sustav. Povezano s tim, oko 700. godine stvaraju se nove komunikacijske mreže između Zapada i Istoka u drukčijim političkim, kulturnim i tehnološkim prilikama. Jednostavno rečeno – dotadašnji svijet se mijenja.³³

²⁸ M. McCormick, 2002, str. 115.

²⁹ Isto, str. 87-89.

³⁰ Isto, str. 106.

³¹ Isto, str. 100-101.

³² Isto, str. 103.

³³ Isto, str. 119.

3.2. Datum nastajanja Venecije

Dosadašnjim potpoglavljima pokušala sam opisati vanjske prilike koje su u određenoj mjeri djelovale na mentalitet lagunskih doseljenika i razvoj njihovih naselja koja će se ubrzo stopiti u Veneciju. Stoga, svaka je pojedina crtica (počevši od doseljenja barbara na talijansko kopno pa sve do priče o promjeni kasnorimske ekonomije) sama za sebe jedna kompleksna tema koja u ovom slučaju objašnjava stvaranje mogućnosti nastanka Venecije. Sada je potrebno odgovoriti na pitanje što se događalo u samoj laguni – tj. u kojem stoljeću započinje razvoj Grada.

Analizirajući malobrojne arheološke nalaze za ranosrednjovjekovno venecijansko razdoblje, Albert J. Ammerman rekonstruirao izgled lagune koji se itekako razlikuje od dosadašnje ustaljene slike. Kako je već spomenuto u 1. poglavlju, autor se koncentrira na „nevidljivo“ 8. stoljeće, stoljeće u kojemu započinje formiranje ranosrednjovjekovne Venecije. U znakovito nazvanom članku *Venice before the Grand Canal*, autor propitkuje ustaljene predodžbe o prvotno osnovanim naseljima u arhipelagu, te na temelju rasporeda najstarijih crkava donosi potpuno drukčije zaključke umanjujući ulogu Velikog kanala. Naime, može se zaključiti kako je Venecija nakon pada Ravenne 751. dobila mogućnost ekonomskog uzleta³⁴, te je poznato kako upravo u to doba venecijanski brodovi izlaze u Mediteran.³⁵ To govori kako je Venecija imala mogućnost prikupiti bogatstvo potrebno za izgradnju crkava kojih, kako zasad tvrdi arheologija, nije bilo prije 8. stoljeća. A. J. Ammerman upravo na temelju analize razmještanja crkava koje nastaju u razdoblju prije 9. stoljeća (riječ je o 10 do 12 crkava) upozorava kako je prije 9. stoljeća, glavna komunikacijska veza između tih crkvi niz manjih vodenih putova, a ne Veliki kanal (Slika 1.). Razmak između susjednih crkvi bio je oko 300 m, a glavna komunikacijska linija spajala je dvije najudaljenije crkve – na Olivolu crkvu *San Pietro do Castello* i crkvu *San Apostoli*. Dakle, Veliki kanal nije igrao nikakvu ulogu u urbanom početku ranosrednjovjekovne Venecije.³⁶

³⁴A. J. Ammerman, 2003, str. 156.

³⁵M. McCormick, 2007, str 49.

³⁶A. J. Ammerman, 2003, str. 144-149.

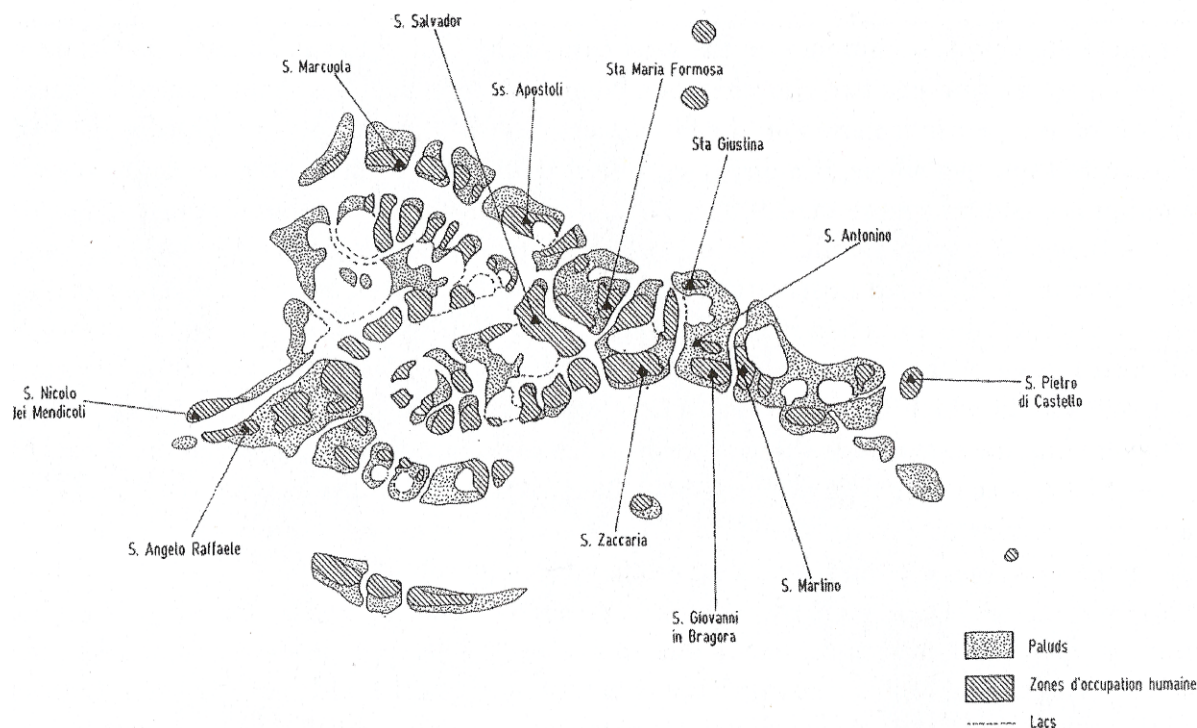

Fig. 3. Map showing the locations of the eighth-century churches in Venice (Crouzet-Pavan 1992, map 1).

Slika 1. Karta koja prikazuje smještaj crkvi u Veneciji u 8. stoljeću. Preuzeto iz: Albert J. Ammerman, „Venice before the Grand Canal“, *Memoirs of the American Academy in Rome*, vol. 48, 2003., str. 148.

Ako bismo dalje analizirali raspored crkvi, mogli bismo dobiti okvirni sliku života u laguni. A. J. Ammerman zaključuje kako se radi o prostoru s malom naseljenošću, te se ne radi se o gradu koji ima svoje kompaktno područje, nego je između većine crkvi veliki prazni prostor.³⁷ M. McCormick također smatra kako se u 8. stoljeću radi o malobrojnoj populaciji, te se tek u kasnijoj fazi povećava broj stanovnika, a to potkrjepljuje i povećanom izgradnjom crkvi u idućih 300 godina.³⁸

M. McCormick također vjeruje da je druga polovica 8. stoljeća vrijeme od kojeg se može pratiti ubrzani razvoj Venecije, tj. početak nastajanja ranosrednjovjekovnog grada. Venecija se odjednom u 8. stoljeću našla na granici različitih kulturnih, ekonomskih i političkih svjetova – Venecija postaje njihovom spojnicom, a upravo te veze Veneciji donose profit.³⁹ To je razdoblje kada nestaje avarske i langobardske prijetnje, oporavlja se ekonomija potresena kugom, jenjava islamska opasnost. Zanimljivo je što spomenuti autor negira bilo kakvu mogućnost da je Veneciju utemeljio (franački, langobardski ili bizantski) kralj. Venecija u drugoj polovici 8. stoljeća izranja „manje ili više spontano“, na marginama van kraljevske ili carske moći.⁴⁰ No, postoji mogućnost da su neka prijašnja lagunska naselja prije

³⁷ Isto, str. 150.

³⁸ M. McCormick, , str. 50.

³⁹ Isto, str 56-57.

⁴⁰ Isto, str. 44.

srastanja uživala razne kraljevske ili carske potpore, a to će sigurno unijeti u zajednicu kao dio mentaliteta. Po autoru franački i bizantski kralj, tek dvije generacije nakon što je Venecija postala važno trgovačko središte, pokušavaju zauzeti kontrolu nad tim područjem.⁴¹

Ako Veneciju promatramo kao točku poveznicu između kontinentalnog i morskog prometa, kao granicu između Bizanta i Franačke, mogli bismo se zadovoljiti zaključkom kako Venecija postaje trgovački grad „ne zbog vlastite potrebe, nego zbog svoje sustavne lokacije“.⁴² Dakle, kako je rečeno u 1. poglavlju – Venecija sama po sebi ne bi bila ništa.

Fig. 6. Map showing the locations of the new churches built in Venice in the ninth century. The lighter symbols identify the churches that were already there in the eighth century (see figs. 3–4). After Crouzet-Pavan 1992, maps 1–2.

Slika 2. Karta koja pokazuje smještaj crkvi u Veneciji koje su izgrađene u 9. stoljeću. Preuzeto iz: Albert J. Ammerman, „Venice before the Grand Canal“, *Memoirs of the American Academy in Rome*, vol. 48, 2003., str.151.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Baviti se problemom nastajanja ranosrednjovjekovnog grada, znači zaći u vrlo kompleksno područje historijskog proučavanja. M. McCormickov se pristup istraživanju ove tematike može samo na prvi pogled činiti jednostavnim, no ono što autor predlaže jest jedno šire sagledavanje koje uključuje niz čimbenika koji su samo naizgled nepovezani. Ono što spomenuti autor naziva sustavnim kontekstom, te fizičkom i sustavnom lokacijom nemoguće je odvojeno promatrati, jer ti pojmovi samo konačno definiraju već poznate etape ozbiljnog historijskog istraživanja.

Ključno razdoblje u kojem se Venecija formira kao grad i kao trgovačko središte jest vremenski period od 8. stoljeća pa do 1000. godine. No, proučavati sustavni kontekst u kojem

⁴¹ Isto, str. 46.

⁴² Isto, str. 50

izniče to gradsko središte na laguni, kako bi se odgovorilo na pitanje „kako“, znači započeti priču promjenama kasnoantičkog svijeta. Politička povijest kao čimbenik nezaobilazna je sama po sebi, no potrebno je odgonetnuti što za buduću Veneciju uistinu predstavlja dolazak barbara na talijansko kopno, ili što za nju znači formiranje novog Rima daleko na Istoku. Zbog toga su ukratko prikazane prilike na talijanskom kopnu na kojem je postepeno tijekom doseljavanja barbara slabio rimski politički identitet (dok etnički identitet suprotno današnjem mišljenju nije nikad ni postojao), a udaljena carska vlast u Kostantinopolu nije mogla uspostaviti jedinstvo nehomogenog talijanskog kopna kakvo je postojalo otpočetak Rimskog Carstva. Kako to Bizant nije mogao (kao ni nitko drugi) Italija je, što je bitno za ovu priču, lagano postajala „konglomerat gradova i ruralnih područja, sa široko različitom klimom, ekonomijom i duboko ukorijenjenim regionalnim i lokalnim identitetima“.

No, ne mijenjaju se samo političke prilike kasnog Carstva. U radu je prikazana i promjena kasnorimske ekonomije na primjeru brodarstva. Tako u zadnjim desetljećima 7. stoljeća nestaje subvencionirano rimsko brodarstvo što otvara mogućnost cirkuliranja opsegom manje, ali više ne i homogene, već različite vrste robe između više centara. Možda je takva vrsta trgovine bila prisutna i prije, ali je zbog očitih prednosti subvencionirane trgovine bila negdje na marginama. Za razliku od *annona* dubokomorske plovidbe, sada se plovidba pomiče uz obalu, a poznato je kako takva plovidba postaje bitnim elementom venecijanske vanjske politike koja je sebi morala osigurati sigurne luke na putu za Istok. Povezano s tim promjenama, oko 700. godine stvaraju se nove komunikacijske mreže između Zapada i Istoka u drukčijim političkim, kulturnim i tehnološkim prilikama. Jednostavno rečeno – dotadašnji svijet se mijenja.

Upravo te mijene utječu na lokaciju Venecije koja nije više samo sigurno utočište stanovništvu pred Langobardima, već se odjednom u 8. stoljeću Venecija nalazi na granici različitih kulturnih, ekonomskih i političkih svjetova. Takvu povoljnu „graničnu“ lokaciju iskoristit će stanovnici lagune koji će temeljem toga profitirati, što će Veneciji kao gradskom središtu omogućiti brži razvoj nakon druge polovice 8. stoljeća.

5. LITERATURA

Albert J. AMMERMAN, 2003, *Venice before the Grand Canal: memoirs of the American Academy in Rome*, vol. 48, str. 141-158.

John E. DOTSON, 2001, „Foundations of Venetian Naval Strategy from Pietro II Orseolo to the Battle of Zonchio: 1000-1500“, *Viator: Medieval and Renaissance Studies*, v. 32, str. 113-125.

Peregrine HORDEN i Nicholas PURCELL, 2000, „The corrupting sea: A Study of Mediterranean history“, Malde.

M. MCCORMICK 2002, *Origins of the European Economy: Communications and Commerce, A.D. 300 – 900*, Cambridge, str. 83-118.

M. MCCORMICK, 2007, „Where do trading towns come from? Early medieval Venice and the northern emporia“; u: Joachim Henning (ur.), *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 1. The Heirs of the Roman West*, Berlin.

Gherardo ORTALLI – Giorgio CRACCO – Gaetano COZZI – Michael KNAPTON, 2000, *Povijest Venecije*, sv. 1., Zagreb.

Walter POHL, 2002 „Invasions and ethnic identity“; u: Cristina La Rocca (ur.), *Italy in the Early Middle Ages: 476-1000*, Oxford.

Lucijana Lasić

University of Zadar

Department of History

Venice on the Adriatic until 1000

Abstract

The author touches on the origins of Venice and its development until 1000. The beginning itself is associated with a range of smaller early Middle age settlements scattered across islands between Rialto and Olivola which present-day archeology situates in the 6th and 7th century and what is also known is that Venice was being formed as a young town in the 9th century. The author calls the entire period from the 8th century to 1000, the period which formed the latter or visible Venice, an *invisible Venice*, partly because of the complexity of the subject and personal impression that the historiography either doesn't pay enough attention to the aforementioned period, or depicts it as a mere event adhering to the entrenched myth of the origins of town on the lagoons. Faced with a completely different literature she attempts to answer what, in what way and in which period made Venice a town, also a trading center, defining its future possibilities and development. The first chapter deals with prominent political factors. In that respect one associates three factors important for Venice - one will talk about the barbarians that are integrated into the late Roman society contributing to the disappearance of the political identity of the empire which Byzantine was not able to preserve. Then it touches upon the Lombards, who force the Byzantine out of the northern Italian mainland to the lagoon area. In the end, as a third factor, an (im)possible answer emerges to the question up to which extent the emperor in Constantinople has or doesn't have a real authority over the lagoonian population and what this actually means for the further development of Venice. The second chapter introduces us to the story of Venice in a different manner. There, it deals with the end of the late Roman world but on the example of the disappearance of the state deep-sea shipping. Following the chronological framework, as if one dealt with the filling of the created gap, one talks about the detection of the origins and development of Venice. In the 8th century, Venice is at the border of different cultural, economic and political worlds. This favorable border location will be exploited by the inhabitants of the lagoon that will on basis of that make profit, which will allow Venice as a city center a more rapid development after the second half of the 8th century.